

К. А. Машенков

кандидат економічних наук,
докторант кафедри державного управління та місцевого самоврядування
Дніпропетровського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В СИСТЕМІ СВІТОГЛЯДНИХ КООРДИНАТ ЕКОАЛАРМІЗМУ ТА ТЕХНООПТИМІЗМУ

Показано, що екофілія, екоалармізм та екологізм як світоглядні настанови виникли внаслідок пошуків виходу з екологічної кризи, що охоплює сучасну техногенну цивілізацію, побудовану на ментальному підґрунті західноєвропейських цивілізацій, зорієнтованих на підкорення природи. Розкрито, що поряд з успіхами екологізація державного управління стикається з багатьма труднощами та не завжди реалізує задекларовані цілі, що нерідко є сприятливим ґрунтом для формування радикальних екологістських настроїв. Аргументовано, що перед сучасним державним управлінням і державотворенням стоїть завдання згладити таку емоційність та доповнити актуалізацією раціоналізму, уникаючи крайнощів, що зумовлює потребу в розробці нової парадигми, яка буде побудована на техніко-екологічному раціоналізмі.

Ключові слова: екоалармізм, екофілія, технооптимізм, держава, громадянське суспільство.

Постановка проблеми. Виникнення феномена держави й подальше розгортання процесів державотворення стає можливим лише після досягнення достатнього рівня розвитку сільськогосподарських, виробничих, бойових та інших технологій, які, з одного боку, дають можливість масам громадян утримувати владу й державний апарат, а з іншого – уможливають для еліти управління масами шляхом використання відповідних технологій і технічних засобів примусу, переконання, сугестії, зацікавлення тощо. Тому державотворення, маючи техногенне коріння у своїй генезі, має технооптимістичну спрямованість, навіть на аграрній стадії цивілізаційного розвитку. Натомість за часів переходу до індустріального суспільства технооптимізм сягає свого апогею.

Вступ людства до епохи прискороного технологічного розвитку кардинально змінив співвідношення втрат суспільства від природних і технологічних катастроф. У другій половині ХХ століття сукупний масштаб останніх почав виразно перевищувати негативні наслідки від стихійних лих, таких як землетруси, урагани, затоплення тощо. Більше того, шкода техногенних катаклізмів демонструє тенденцію до неухильного підвищення. При цьому руйнівна сила ви-

бухів на об'єктах енергетичної промисловості, транспортних наземних та авіаційних аварій зіставляється не лише з природними стихіями, а й із війнами та збройними операціями.

Сукупний ефект як «гучних», так і «тихих» техногенних катастроф нарощується експоненціально. До того ж шкода техногенних чинників не просто сумується, а накладається одна на одну, що переростає в кумулятивну дію, створюючи дедалі небезпечніші умови життя з позиції екології людини, наближуючи людину як вид у цілому та окремі людські популяції до рокової межі. Усе це створює екоалармістські екологічні виклики, на які зважають поки що далеко не всі громадяни та державці. Більшість, образно кажучи, продовжує перебувати в полоні «співу» сирен технооптимізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Поява екологізму й екологічних рухів у сучасному їх вигляді пов'язана з розвиненими країнами Заходу та хронологічно сягає другої половини ХХ століття. Проте передумови становлення екологізму більшість дослідників окреслюють кінцем ХІХ – початком ХХ століття. Уже тоді бурхливий розвиток індустріальних суспільств зумовив актуалізацію кола проблем у координатах «людина – природа» та «суспільство – до-

вкілля». Уже тоді з'явилися перші паростки стурбованості громадян різким погіршенням стану довкілля, а також стрімкою втратою компонентів живої природи й природних ландшафтів. На середину ХХ століття екологічна проблематика увиразнилась настільки, що започаткувала своєрідну світоглядну революцію в європейській ментальності, яка до того набула форм досить розвиненого технократизму. Звіди екологічний рух прийшов і до України [1; 2; 3; 4–7].

Початково екологічний рух виник у надрах громадянського суспільства у формі екоалармізму як стурбованість громадян про безпечність довкілля та боротьба за свої екологічні права [8; 9; 10], а потім почав чинити тиск на політико-адміністративні системи держав, стимулюючи їх до вироблення й реалізації програм державної екологічної політики. Однак, як показує сучасна суспільна практика, розв'язання суперечностей між екоалармізмом громадянського суспільства та технооптимізмом державно-владної й бізнесових еліт відбувається поки що недостатньо ефективно. Про це, зокрема, свідчить поява в розвинених країнах екотажного руху, який останнім часом з'являється й на теренах України [11–14].

Мета статті. З огляду на наведене метою публікації є аналіз адекватних шляхів розв'язання суперечностей між екоалармізмом громадянського суспільства та технооптимізмом державно-управлінських еліт.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екофілія, екоалармізм та екологізм як світоглядні настанови виникли внаслідок пошуків виходу з екологічної кризи, що охоплює сучасну техногенну цивілізацію, побудовану на ментальному підґрунті західноєвропейських цивілізацій, зорієнтованих на підкорення природи. Однак, започаткувавши індустріальну хвилю цивілізаційного розвитку на світоглядних імперативах підкорення природи, її перебудови й керування нею, західноєвропейські суспільства історично-експериментальним шляхом (можливо, більш гостро, ніж східні суспільства, налаштовані на єдність із природою) переконались у великій значущості екологічних проблем. Відтак у масовій свідомості західноєвропейських суспільств розпочалась ментальна еволюція екологічної стурбованості: від охорони природи до «нової екологічної парадигми».

Засновниками, ідеологами й провідниками природоохоронного руху виступали насамперед письменники, громадські діячі, митці, до

яких приєдналися і деякі вчені-натуралісти. Вони ідеалізували природу та закликали наслідувати її в суспільному житті, а також розгорнули низку практичних дій, спрямованих на захист взірцевих куточків дикої природи та збереження природно-культурної спадщини.

Саме завдяки діяльності таких екологічних романтиків у цей період відбувається історична новація в державотворенні США й деяких інших розвинених країн – створення перших національних природних парків, заповідників, які пізніше почали наслідувати багато інших країн. Суспільним наслідком романтичного періоду до зародження й розгортання екологічних рухів стало політичне визнання важливості природоохоронної справи та законодавче обґрунтування її в низці європейських країн і США.

Новий виток розгортання екологічних рухів розпочався з долучення до них широкого кола науковців. Окрім того, кардинальні зміни індустріального формату суспільної свідомості щодо екологічних проблем відбулись у 1960-і роки на тлі техногенного загострення проблем довкілля та зростання ризиків для населення, що стали зворотною стороною медалі, «ціною» стрімкого повоєнного економічного зростання в країнах Західної Європи та Північної Америки.

На зміну майже тотальному технооптимізму й економічній ейфорії прийшла екологічна стурбованість та навіть екоалармізм. Тому на цьому етапі екологічні рухи почали виходити за межі суто природоохоронної діяльності, зосередившись на наслідках зростання військово-промислового комплексу, промислових забруднень, кислотних дощів тощо. Початок суспільної рефлексії техногенної детермінації екологічних ризиків пробудив громадську активність, яка вже стала набувати масового характеру, що виразно відрізнялось від елітарності політично нейтральних природоохоронних організацій ХІХ – першої половини ХХ століття. До цього також приєдналось критичне ставлення до панівних ідеологічних доктрин інструменталізації природи, увиразнився масовий екопротест, відбувся перехід від природоохоронної діяльності до діяльності на захист загалом довкілля, а також на порядок денний було поставлено питання про зміну антропоцентризму на біоцентризм.

Як зазначає Т.В. Гардашук, у свідомості західноєвропейських держав, США та інших розвинених країн у 1960-х роках витворилась «нова екологічна парадигма» як основа екологізму, сформована на противагу парадигмі людської

винятковості, що виправдовує людську владу над природою [3, с. 12]. У найбільш цілісному вигляді її викладено в книжці Р. Карсона «Мовчазна весна» (вийшла друком у 1965 році), яка була додатково науково обґрунтована в першому звіті Римського клубу «Межі зростання», оприлюдненому в 1968 році.

З того часу усвідомлення меж зростання слало ключовим практично для всіх різновидів ідеології екологізму. Нова екологічна парадигма є першим істотним переглядом технооптимістичної ідеології індустріального суспільства та застерігає проти віри у всемогутність науково-технічного прогресу, загострюючи увагу на необхідності врахування законів життя й розвитку природи, відмови від довільності техногенезу та врахування екологічних обмежень. Більше того, у контексті нової екологічної парадигми переглядається система усталених цінностей «людини економічної», відбувається нова розстановка пріоритетів із матеріальних на постматеріальні цінності (наприклад, охорону довкілля, гендерні й громадянські права, свободу особистого вибору, антимілітаризм тощо).

Нова екологічна парадигма репрезентувала екологізм у своїй уже добре розвиненій формі. Під поняттям «екологізм» О.Є. Андрос пропонує розуміти тип світогляду, наріжним каменем якого є не протиставлення людини й природи, а постулювання їх єдності, що поєднується з активною життєвою позицією щодо відстоювання своїх екологічних прав [2, с. 15]. Конкретних різновидів екологізму сьогодні надзвичайно багато, і між ними спостерігається досить багато відмінностей. Зокрема, існують більш чи менш помірковані форми екологізму, а також радикальні.

Із часом, на думку О.Є. Андроса, деякі з форм екологізму набувають характеру політичної ідеології та політичного руху, що має на меті комплексне розв'язання як соціальних, так і екологічних проблем сьогодення.

Деяко інакше смислові акценти розставляються у визначенні екологізму, яке надає Т.В. Гардашук, виходячи з розуміння екологізму як ідеології нових соціальних рухів, що спирається на постматеріальні цінності та віддзеркалює суспільну реакцію на екологічні виклики. На її думку, екологізм – це ідеологія, що не вписується в традиційні схеми поділу ідеологій на «ліві» та «праві», які сьогодні, незалежно від їхніх ідеологічних платформ, змушені зважати на «екологічний складник» настроїв електорату або си-

туативно вдаватися до екологістської риторики [3, с. 15].

Тому в сучасному суспільно-політичному житті розмивається чітка кореляція між традиційними ідеологіями, партійною належністю та екологізмом, формуються більш складні взаємозалежності між цими чинниками. «Ліві» й «праві» також змушені «зеленіти», що починає послаблювати контрасти між ними й партіями «зелених». При цьому, окрім партій, як уже зазначалося, існує широкий загальний «екологістських неурядових організацій». Серед останніх можна виокремити дві домінуючі тенденції – поміркований і радикальний екологізм.

На сучасному Заході поміркований напрям екологістського руху є значно розвиненим. Поміркований екологізм, який також називають ліберальним інвайронменталізмом, або реформістським екологістським рухом, розвивається в загальнополітичному руслі усталеної політико-адміністративної системи суспільства, артикуючи пріоритетність розв'язання екологічних проблем шляхом реформування політичної, правової, просвітницької сфер тощо.

Однак поряд з успіхами екологізація державного управління в західноєвропейських країнах стикається з багатьма труднощами та не завжди реалізує задекларовані цілі. Політичний досвід США, Великої Британії, Німеччини у формуванні екологічної політики свідчить про існування досить гострих суперечностей на стадії її реалізації. Такі суперечності виникають між екологічною політикою, яка зазвичай репрезентує довгострокові зобов'язання перед суспільством і потребує значних інвестицій, та обмеженістю бюджетних ресурсів і короткостроковими політичними, адміністративними й економічними інтересами.

Радикальний екологізм, на відміну від екологізму поміркованого, налаштований не лише на глибокі зміни у взаєминах людини з природою, а й на революційні суспільні зміни, пропонуючи принципово нові моделі суспільно-політичного устрою, системні реформатування процесів державотворення, виводячи сучасну екологічну кризу з кризи суспільної, а не з браку знань чи технологій.

На думку одного із соціальних екологів М. Букчина, принцип ієрархічності в суспільстві, коли одні люди й соціальні групи домінують над іншими та експлуатують їх, переноситься також на природу, коли люди й суспільство домінують над природою та, відповідно, експлуатують

ії. Тому подолати сучасну екологічну кризу за умов існування вільного ринку, зорієнтованого на прибуток і панування бюрократії й корпорації, безперспективно [9, с. 282].

Розвиток екологізму сприяв тому, що з 1970-х років традиційні (можна сказати, споконвічні) дослідження сутності справедливості набули також екологічного забарвлення через постулювання взаємозв'язку між проблематикою соціальної справедливості та екологічними проблемами. Було звернено увагу на те, що, з одного боку, екологічні проблеми зумовлюють соціальну несправедливість, а з іншого – соціальна несправедливість є причиною екологічних негараздів. Для виправлення такого становища в глобальній екологічній сфері необхідне встановлення нового світового порядку, сутність якого полягає в зменшенні диспропорцій в обсягах споживання між різними країнами та різними верствами населення, рівному доступі до природних ресурсів, а також однаковій відповідальності за шкоду довкіллю.

Здебільшого такі акції є таємними, проте також поширюються випадки відкритої самопожертви екологічними активістами власним життям заради захисту природи, що свідчить про серйозність перспектив таких рухів, оскільки практично всі рухи розпочинались у малочисельному форматі, однак згодом досить швидко набирали великих масштабів. Розвиток різноманітних форм сучасного екологістського руху у світі неухильно розширює коло прихильників, у тому числі таких, які здатні навіть до самопожертви заради захисту природи. З'являється також критичне ставлення певних груп суспільства до екологізму й екологістського руху, навіть принципова опозиція екологічній політиці та екологістському руху («антиекологізм»).

Висновки і пропозиції. Таким чином, у суспільній свідомості емоційна напруга між векторами технооптимізму й екоалармізму швидко нарощується, тому уряди держав не повинні залишати її на периферії уваги, оскільки неадекватне розв'язання таких суперечностей може викликати серйозні екотехнологічні конфлікти або навіть війни. Перед сучасним державним управлінням і державотворенням постає завдання згладити таку емоційність і доповнити актуалізацією раціоналізму, уникаючи крайнощів. Потрібна нова парадигма, яку можна назвати техніко-екологічним раціоналізмом, де технологія та екологія будуть розглядатись як протилежності не абсолютно, а

відносно, і припускати, що екологічне й технологічне потенційно можуть мати спільні риси, на пошук яких варто спрямувати наразі інтелектуальні зусилля.

Перспективи подальших наукових розвідок ми вбачаємо в обґрунтуванні можливостей синергійного поєднання еко-, техно- й соціофер, де саме держава повинна виконувати інтеграційну функцію.

Список використаної літератури:

1. Андрос О.Є. Екологістські рухи в сучасному політичному процесі : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 / О.Є. Андрос ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – 19 с.
2. Андрос О.Є. Екологістські рухи в сучасному політичному процесі / О.Є. Андрос. – К. : Стило, 2012. – 206 с.
3. Гардашук Т.В. Сучасний екологізм: теоретичні засади та практичні імплікації : автореф. дис. ... докт. філос. наук / Т.В. Гардашук ; Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. – К., 2006. – 36 с.
4. Екологічні проблеми розбудови громадянського суспільства в сучасній Україні / за ред. В.А. Смолія. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2000. – 224 с.
5. Ковпак Л.В. Екологічні проблеми в діяльності українських громадських організацій / Л.В. Ковпак // Український історичний журнал. – 2013. – № 4. – С. 63–77.
6. Рогожа М.М. Экологическая этика в гражданском обществе: теоретико-прикладные аспекты / М.М. Рогожа // Лесной вестник. – 2015. – № 4. – С. 64–69.
7. Саєнко Ю.І. Екологічний рух в Україні: проблеми побудови екологічно орієнтованого суспільства / Ю.І. Саєнко, Л.М. Амджадін // Екологічна політика та впровадження принципів сталого розвитку в Україні: участь громадськості : матер. II Всеукр. конф. екологічної громадськості – К. : Інфотерра, 2002. – С. 113–118.
8. Бондаренко В.В. Адміністративно-правова охорона екологічних прав громадян: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / В.В. Бондаренко ; Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ. – Дніпропетровськ, 2012. – 16 с.
9. Букчин М. Из книги «Экоанархизм» / М. Букчин // Антология современного анархизма и левого радикализма : в 2 ч. / сост. А.А. Цветков. – М. : Ультракультура, 2003–2003. – Т. 1 : Без государства. Анархизм. – 2003. – С. 279–299.
10. Гамалюк Б.М. Оптимізація державно-управлінської діяльності із забезпечення екологічних прав особи в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 / Б.М. Гама-

- люк ; Нац. академія держ. упр. при Президентіві України. – Львів, 2014. – 20 с.
11. Скарс Р. Эковоины. Радикальное движение в защиту природы / Р. Скарс. – К. : КЭКЦ, 2002. – 144 с.
12. Формэн Д. Исповедь эковоина / Д. Формэн. – К. : КЭКЦ, 2002. – 156 с.
13. Эбби Э. Банда гаечного ключа / Э. Эбби. – К. : КЭКЦ, 2003. – 240 с.
14. Экотаж. Руководство по радикальной природоохране / сост. : Д. Формэн, Б. Хейвуд. – К. : КЭКЦ, 2002. – 168 с.
-

Машненко К. А. Взаимодействие государства и гражданского общества в системе мировоззренческих координат экоалармизма и технооптимизма

Показано, что экофилия, экоалармизм и экологизм как мировоззренческие установки возникли вследствие поисков выхода из экологического кризиса, охватывающего современную техногенную цивилизацию, построенную на ментальной основе западноевропейских цивилизаций, ориентированных на покорение природы. Раскрыто, что наряду с успехами экологизация государственного управления сталкивается со многими трудностями и не всегда реализует задекларированные цели, что нередко является благоприятной почвой для формирования радикальных экологистских настроений. Аргументировано, что перед современным государственным управлением и государствообразованием стоит задача сгладить такую эмоциональность и дополнить актуализацией рационализма, избегая крайностей, что обуславливает потребность в разработке новой парадигмы, которая будет построена на технико-экологическом рационализме.

Ключевые слова: экоалармизм, экофилия, технооптимизм, государство, гражданское общество.

Mashnenkov K. A. Interaction between the state and civil society in the system of ideological coordinates ecoalarmism and technooptimism

It is shown that ecofiliya, ecoalarmism and environmentalism both worldviews emerged as a result of the search out of the environmental crisis, covering the modern technological civilization, based on a mental basis of Western civilization, focused on the conquest of nature. It is disclosed that, along with the success of the greening of government is faced with many difficulties and not always implements the declared objective, which is often fertile ground for the formation of radical ecological sentiment. It argues that the contemporary public administration and state formation is the task of a smooth emotional actualization and complement of rationalism, avoiding extremes, which leads to the need to develop a new paradigm, which will be built on the technical and environmental rationalism.

Key words: ecoalarmism, ecofiliya, technooptimism, state, civil society.